

INIȚIATIVA POPULARĂ DE REVIZUIRE A CONSTITUȚIEI ARE SUPT LEGAL ȘI CONSTITUȚIONAL

Victor PUȘCAȘ,
doctor în drept, conferențiar universitar
Valeriu KUCIUK,
doctor în drept, lector universitar

SUMMARY

The authors investigated possibilities of citizens to initiate revise the Constitution. The investigations argue two ways of revising the Constitution: the referendum and the Parliament.

Starting from fact to Moldovans Parliament is only a single legislative authority of the state, the authors argue that national sovereignty belongs to the people, and the most important problems of society and the state could solve them himself or through his representatives. The popular initiative can't be limited by anybody.

Keywords: The Constitution, people, referendum, the Parliament

REZUMAT

Autorii cercetează posibilitățile cetățenilor de a realiza inițiativa populară de revizuire a Constituției Republicii Moldova. Investigațiile efectuate le permit autorilor să argumenteze prezența a două căi de revizuire a Constituției: prin referendum și prin Parlament.

În pofida opiniilor că în RM există o singură autoritate legislativă a statului, autorii argumentează că suveranitatea națională aparține poporului, și cele mai importante probleme ale societății și ale statului le poate rezolva el însuși sau prin reprezentării săi. Inițiativa populară nu poate fi limitată de nimeni.

Cuvinte-cheie: Constituție, popor, referendum, Parlament

Introducere. În Republica Moldova, ideea referendumului a apărut la începutul anilor '90, după proclamarea Declarației de independență. Drept exemplu ne poate servi Legea cu privire la referendum din 26.05.1992 [1], care a funcționat până în anul 1997, când a fost adoptat și a intrat în vigoare Codul electoral al RM [2].

Remarcăm că Parlamentul anilor '90, ales în mod democratic, considera că "dezvoltarea și adâncirea procesului de democratizare presupune crearea de garanții reale pentru exercitarea de către cetățenii Republicii Moldova a dreptului de a participa la conducerea treburilor de stat și obștești" [3]. Totodată, pornind de la normele exprese ale Constituției [4], dar și de la tradițiile parlamentarismului modern, trebuie să recunoaștem faptul că suveranitatea și puterea de stat aparțin poporului Republicii Moldova, care o poate exercita în mod direct, precum și prin organele sale reprezentative.

Așadar, certitudinea normelor

constituționale ale Republicii Moldova care statuează că „cele mai importante probleme ale societății și ale statului sînt supuse referendumului” și „hotărîrile adoptate potrivit rezultatelor referendumului republican au putere juridică supremă” obligă toate organele de stat să se conformeze respectiv. În special, în cazul în care prevederile Constituției RM stipulează expres că „**dispozițiile privind caracterul suveran, independent și unitar al statului, precum și cele referitoare la neutralitatea permanentă a statului, pot fi revizuite numai cu aprobarea lor prin referendum, cu votul majorității cetățenilor înscriși în listele electorale**” [5].

Astfel, în articolul de față ne-am pus drept scop investigarea juridică a procedurii de consultări ale populației în probleme de interes național, numit în mediul cercetătorilor *plebiscit* sau *referendum*.

Metode de cercetare științifică aplicate: cercetare comparativă

și interpretativă, sinteză juridică comparată.

Rezultate și discuții. Cercetătorii din domeniul dreptului [6] definesc referendumul drept o „instituție a democrației directe, prin care corpul electoral își exprimă opțiunea în cele mai importante probleme de interes național, avînd drept scop soluționarea lor pe întreg teritoriul țării ori într-o anumită unitate teritorială”. Este de menționat că această noțiune, formulată profund, nu contravine doctrinei dreptului parlamentar, ci invers – definește expres chintesența subiectului.

Francezul Vincent Auriol afirma, la timpul său, că “referendumul menține o legătură directă între națiune și reprezentanții săi; el încurajează educația politică a cetățenilor, îi obișnuiește să voteze idei și texte, el îi face să înțeleagă problemele de care depinde prosperitatea țării și propriul interes, el întreține activitatea publică și spiritual civic. El dă legilor întrea-ga lor forță. El ajută la înfrîngerea

rezistenței și la înlăturarea obstacolelor” [7].

Mai multe materiale de analiză [8] la subiectul în discuție, atunci când abordează subiectul referendumului, vin să constate că ”orice acțiune politică importantă, cu atât mai mult una de anvergură pentru tot poporul țării, poate și trebuie să fie inițiată abia după ce răspunde la patru criterii fundamentale: ea trebuie să fie justă, fezabilă, durabilă și prudentă”. În acest context, ”justețea demersului este cea care dă motivație, or apărarea valorilor democrației este un obiectiv care oferă legitimitate oricărei acțiuni politice, desfășurate cu mijloace constituționale. Pentru că atunci când actorii politici renunță la apărarea pluralismului autentic, aceștia abdică de la misiunea lor fundamentală într-un sistem democratic. Puterea executivă poate fi negociată de partide, dar acestea nu pot tranzacționa valorile fundamentale ale democrației. Fezabilitatea este dată de raportul dintre decizie și posibilitățile (instrumentele, resursele, contextul) aducerii ei la îndeplinire. Fezabilitatea este indicatorul fără de care nu poate fi demarată nicio acțiune, pentru că oricât de justă ar fi ea, dacă nu poate fi pusă în aplicare, atunci, este evident, demersul nu trebuie inițiat. Acțiunea politică, pentru a fi eficientă, trebuie să confere siguranța că ea va fi durabilă. Dacă se consumă prea multe resurse pentru obținerea unei decizii, dar ea nu poate fi menținută, sau costurile durabilității sale devin împovărătoare, atunci acea acțiune trebuie amânată pînă cînd se va crea contextul favorabil pentru obținerea unui rezultat durabil. Dacă o acțiune are șanse de reușită doar pe un interval scurt de timp, ea devine nefolositoare, oricât de justă ar fi ideea de la care a plecat și oricît

de fezabilă ar părea inițiativa. În sfîrșit, actorii politici responsabili de luarea deciziilor trebuie să manifeste prudență, care se stabilește ca raport între justețea deciziei și durabilitatea ei, pe de o parte, și între justețe și fezabilitate, pe de altă parte”.

Remarcăm că, deși Declarația de independență, adoptată și semnată de 278 de deputați în Parlament la 27 august 1991, n-a fost adoptată prin referendum, în societate se simțea susținerea ei masivă de către toate păturile sociale. Totodată, avînd în vedere că în anii 1990-1994 persista existența unor forte antistatale care abordau actul independenței ca ceva artificial și temporar, cu suveranitate redusă și fără independență deplină, a fost necesară la acel moment desfășurarea unui referendum republican care să statueze status-quo-ul statului moldovenesc, dar și calea vectorului dezvoltării țării, asigurînd stabilitate și progres.

Astfel, primul președinte al Republicii Moldova, dl Mircea Snegur, în 1994 a inițiat referendumul republican intitulat “La sfat cu poporul”, pentru a stabili dacă țara ar trebui să-și conserve independent și integritatea teritorială.

A fost adresată întrebarea: “Sînteți pentru ca Republica Moldova să se dezvolte ca stat independent și unitar, în frontierele recunoscute în ziua proclamării suveranității Moldovei (23.06.1990), să promoveze o politică de neutralitate și să mențină relații economice reciproc avantajoase cu toate țările lumii și să garanteze cetățeniilor săi drepturi egale în conformitate cu normele dreptului internațional?”.

Este de remarcat că prezența la referendumul național din 1994 a fost de aproximativ 75% din cetățenii înscriși în listele electo-

rile. Menționăm că la întrebarea formulată au răspuns “Da” 95,4% din participanții la referendum.

Trebuie de avut în vedere că, în art. 2 din Constituția RM, primul realizării puterii de stat este dat poporului. Prin referendumuri, populația țării se implică direct în deciziile politice, exprimîndu-și adeviziunea și voința.

Așadar, reprezentanții poporului trebuie să administreze puterea de stat în așa fel încît legiferarea să se desfășoare sub controlul permanent al poporului. Totodată, referendumul sau plebiscitul este folosit în multe țări ale lumii, totodată și nu este desfășurat chiar atât de des. Preferință în procesele de legiferare a raporturilor periodice se dă organelor reprezentative, dar este important de reținut și rolul inițiativelor populare, care în unele state au loc destul de des. Este de remarcat că, potrivit *prevărilor Codului electoral* [9], în cazul în care revizuirea unora și aceluiași prevederi ale Constituției este inițiată concomitent de Parlament și de cetățeni, examinarea propunerilor de revizuire pe cale parlamentară încetează.

Astfel, în unele state europene, cum ar fi Elveția (țara democrației ideale [10]), în perioada 1948–2012, au avut loc 528 de referendumuri, majoritatea (peste 70%) fiind desfășurate la inițiativa autorităților publice.

Potrivit unui studiu comparat a 23 de state europene [11], în anii 1990–2012 au fost petrecute referendumuri în: Irlanda – 17, Italia – 13, Letonia – 11, Lituania – 10, Marea Britanie – 8 etc.

Este de menționat că legislația europeană, dar și Comisia de la Veneția [12], îndeosebi recomandă consultarea populației prin referendum pentru aprobarea tratatelor europene: ratificarea Constituției

Europene (din 28 de state numai două au respins Constituția prin referendum), a Tratatului de la Lisabona, a intrării în UE și altele.

În R. Moldova, practica desfășurării referendumurilor este mai modestă. În afară de referendumul din 1994, celelalte (din 1999 și 2010) practic au eșuat. Cauza eșecului sînt, în opinia noastră, autoritățile. Astfel, la 23 mai 1999 a fost supusă referendumului republican consultativ interurban următoarea chestiune: „Sînteți pentru modificarea Constituției în scopul instituirii sistemului prezidențial de guvernare în RM, în cadrul căruia președintele republicii ar fi responsabil de formarea și conducerea Guvernului, precum și de rezultatele guvernării țării?”.

La referendum au participat 58,3% din numărul total de alegători înscriși în listele electorale, dintre care majoritatea au răspuns „Da”.

Deși 55,33% din alegătorii votanți și-au exprimat acordul privind chestiunea înaintată la referendum, clasa politică din acea perioadă nu numai că l-a neglijat totalmente, ci, prin Legea nr. 1115 din 2000, a schimbat chiar și regimul de guvernare [13]. Statul Republica Moldova a trecut de la regimul de drept „republică semiprezidențială” la cel de „republică parlamentară”.

Al treilea referendum a avut loc în Republica Moldova la 05 septembrie 2010. Drept temei pentru desfășurarea referendumului a servit Hotărîrea Parlamentului nr. 150 din 07.07.2010 asupra Proiectului de lege constituțională pentru modificarea art. 78 din Constituția RM, însoțit de întrebarea: „Sînteți pentru modificarea Constituției, care să permită alegerea președintelui RM de întreg poporul? Da? Nu?”.

Prin Hotărîrea Curții Consti-

tuționale nr. 22 din 23.09.2010 „cu privire la confirmarea rezultatelor referendumului republican constituțional din 05.09.2010”, referendumul a fost declarat nevalabil din cauza participării la urnele de vot a mai puțin de 1/3 din numărul persoanelor înscrise în listele electorale. Totodată, la această hotărîre a Curții Constituționale a fost expusă și o opinie separată, prin care s-a cerut ca Curtea să declare referendumul din 05.09.2010 nul, din cauza mai multor încălcări ale legislației electorale de către instituțiile statului. Este de remarcat că Curtea Constituțională, în Hotărîrea sa din 2010, „nu a constatat în campania de organizare și pe durata desfășurării referendumului încălcări grave ale prevederilor Codului electoral de natură să influențeze rezultatele referendumului”, cu toate că „... existau motive serioase pentru a nu trece cu vederea încălcările comise de unele partide politice și organizații social-politice – concurenții electorali”, și anume „... acțiunile PCR, PSD și Mișcării social-politice republicane «Ravnopravie», înregistrate la CEC în calitate de concurenți electorali, care au chemat deschis electoratul la boicotarea referendumului constituțional...” – „acțiuni care cad sub incidența art. 172 din Codul electoral, fiind încălcări grave care au influențat rezultatele referendumului” [14].

Totodată, menționăm că în cazul dat a fost importantă și decisivă Hotărîrea Comisiei Electorale Centrale nr. 3281/2010, care prevedea că „odată cu înregistrarea, partidele politice și organizațiile social-politice își vor exprima opțiunea în problema referendumului republican constituțional” [15], deși concurenții electorali re-

spectivi (PCR, PSD și mișcarea „Ravnopravie”), solicitînd înregistrarea la CEC, concomitent au declarat că vor chema electoratul să nu participe la referendum. Întemeindu-se pe faptul că legislația electorală nu prevede boicotarea scrutinelor electorale, CEC-ul nu numai că a înregistrat programele acestor concurenți electorali, ci a creat și condiții pentru realizarea de către aceștia a unor asemenea acțiuni subversive, concurenții electorali respectivi beneficiind de timp de antenă gratuit la instituțiile publice ale audiovizualului.

După cum a fost expus în opinia separată la Hotărîrea Curții Constituționale nr. 22 din 23.09.2010, la care subsemnăm, „concurenții electorali respectivi au promovat această idee prin agitația efectuată. Însă, conform art. 1 din Codul electoral, prin *agitație electorală* sînt definite acțiunile «de pregătire și difuzare a informației, care au scopul de a-i determina pe alegători să voteze pentru unii sau pentru alți concurenți electorali», dar nu de a-i determina să nu participe la referendum. Această normă cu caracter administrativ nu poate fi interpretată de concurenții electorali la discreția lor. Din aceste considerente, CEC trebuia să interzică orice agitație de acest gen și să retragă înregistrarea concurenților electorali respectivi” [16].

Trebuie să recunoaștem însă că referendumul a eșuat și din cauza partidelor politice aflate la guvernare, care, în loc să explice alegătorilor scopul referendumului, au promovat această idee de boicotare a referendumului prin agitația efectuată.

În prezent, mișcarea populară „Platforma Da” a înaintat inițiativa de revizuire a art. 60 alin. (2),

art. 70 alin.(3), art. 78 și 89 din Constituția RM. Această inițiativă a fost recepționată la 05.11.2015 de Comisia Electorală Centrală și prezentată Curții Constituționale cu formularea următoarelor întrebări:

„1. Sînteți pentru modificarea art. 60 alin. (2) din Constituție în vederea reducerii numărului deputaților, prin substituirea cifrei 101 cu cifra 71? – Pentru/Contra.

2. Sînteți pentru excluderea alin. (3) al art. 70 din Constituție, care stipulează că deputatul nu poate fi reținut, arestat, percheziționat, cu excepția cazurilor de infracțiune flagrantă, sau trimis în judecată fără încuviințarea Parlamentului, după ascultarea sa? – Pentru/Contra.

3. Sînteți pentru modificarea și completarea art. 78 din Constituție, în vederea alegerii președintelui RM prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat? – Pentru/Contra.

4. Sînteți pentru expunerea art. 89 din Constituție într-o nouă redacție, care să prevadă că în cazul săvîrșirii de către președintele RM a unor fapte care încalcă Constituția, Parlamentul poate aproba inițiativa a cel puțin 1/3 de deputați de suspendare din funcție, cu organizarea în cel mult 70 de zile a unui referendum privind demiterea președintelui? – Pentru/Contra”.

Prin avizul Curții Constituționale nr. 2 din 10.11.2015, inițiativa de desfășurare a referendumului republican constituțional a fost aprobată [17]. Însă, avizul Curții Constituționale, în afară de unele aprecieri pozitive, cum ar fi „obligația constituțională a Parlamentului de a stabili neîntîrziat data și de a aloca mijloace financiare necesare referendumului republican”, mai conține, în opinia noastră, și unele neclarități. Astfel,

conform opiniei Curții, „termenul de șase luni, în interiorul căruia proiectul de lege constituțional nu poate fi adoptat, include perioada de după înregistrarea la Comisia Electorală Centrală a grupului de inițiativă în colectarea semnăturilor și verificarea listelor de subscripție”.

Aplicînd metoda de analiză comparată, deducem existența a trei probleme: 1) înregistrarea grupului de inițiativă, 2) colectarea semnăturilor și 3) verificarea listelor de subscripție, care nu coincid după perioada de timp necesară și stabilită legal.

Astfel, grupul de inițiativă care a formulat problema referendumului a fost înregistrat la 20.11.2015. Termenul pentru colectarea semnăturilor este stabilit de trei luni.

Verificarea listelor de subscripție trebuie să fie realizată de Comisia Electorală Centrală într-un termen de 15 zile și prezentate Biroului permanent al Parlamentului RM în termen de trei zile. Așadar, Parlamentul RM abia în termen de 6 luni de la primirea propunerilor de inițiere a referendumului poate adopta o hotărîre cu privire la desfășurarea referendumului republican.

Concluzionînd, am putea presupune că, luînd în considerațiune punctul de start al termenului de 20.11.2015, plus încă 3 luni, dar și plus 15 zile cu 3 zile, și mai plusînd 6 luni, propunerea de desfășurare a referendumului ar putea fi luată spre examinare de către Parlament cam prin luna decembrie 2016. Luînd în calcul examinarea de către Parlamentul RM în termen de pînă la 6 luni și prognozînd desfășurarea referendumului numai după 6 luni de la adoptarea hotărîrii respective, putem face concluzia că inițiativa

populară poate fi realizată într-un termen indefinit și destul de mare. Poate atît de mare, încît în perioada respectivă să dispară premisele și/sau posibilitatea ori necesitatea desfășurării referendumului preconizat.

Totodată, să nu scăpăm din vedere că Parlamentul RM ar putea și să nu numească desfășurarea referendumului.

Anume despre acest fapt a comunicat secretarul Comisiei Electorale Centrale, dl A. Volentir [18]. În opinia lui, oportunitatea desfășurării referendumului pornit de inițiativa populară îi aparține Parlamentului, cu care poate fi de acord sau o poate respinge. Drept exemplu poate servi neglijarea (neadoptarea, nerespingerea) proiectului Hotărîrii Parlamentului nr. 2946 din 26.13.2002 „cu privire la desfășurarea referendumului republican legislativ”, inițiat de deputații în Parlament, dnii Mihai Petrache, Dumitru Braghis, Vladimir Cociorva și Ion Gutu. Fiind înaintată inițiativa populară a 213250 de cetățeni privind reforma sistemului electoral spre examinare în Parlament la 26.12.2002, deputații din legislativ au examinat chestiunea în cauză, dar nu s-au pronunțat asupra ei, neadoptînd nici un act, nemotivînd nici „pro”, nici „contra” starea de lucruri dată.

Concomitent, fiind sesizată problema respectivă la Curtea Constituțională de către deputații- autori ai proiectului dat, la 03.03.2003 Curtea s-a pronunțat (decizie publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 48 din 18.03.2003), respingînd sesizarea depusă și motivîndu-și decizia prin lipsa obiectului sesizării.

Este de remarcat faptul că adoptarea deciziei date a avut loc fără a

se lua în considerare existența unei opinii separate, prin care s-a expus dezacordul cu o astfel de decizie a Curții, deoarece Parlamentul RM, în baza art. 150 Cod electoral, era obligat să adopte hotărârea de desfășurare a referendumului, neavând dreptul de a respinge prin definiție inițiativa populară legală, or voința poporului direct exprimată este supremă într-un stat de drept. De aceea, considerăm că Curtea Constituțională, indiferent de existența/inexistența actului juridic al Parlamentului, era obligată să verifice nu numai acțiunea legislativului exprimată printr-un act legislativ, dar și inacțiunea acestui organ.

Or, unul dintre principiile statului de drept este consultarea directă a cetățenilor, chemați să se pronunțe prin vot asupra unor probleme importante pentru întreaga societate. Anume în atingerea acestui scop, în Constituția RM din 1994 au fost introduse ulterior modificări privind inițiativa populară de revizuire a Constituției. Doar inițial, în textul art. 141 din legea supremă, era statuat că revizuirea Constituției poate fi inițiată de un număr de cel puțin 200 mii de cetățeni ai RM cu drept de vot. O altă condiție era că cetățenii care inițiau revizuirea Constituției trebuiau să provină din cel puțin jumătate din raioane și municipii, iar în fiecare din ele trebuiau să fie înregistrate cel puțin 5000 de cetățeni în sprijinul acestei inițiative. Ulterior, prin Legea nr. 1115 din 05.07.2000, în art. 141, alin. (1) lit. a), textul „raioane și municipii” a fost substituit cu textul „unități administrativ-teritoriale de nivelul 2”, iar cifrele „5000” au fost înlocuite cu cifrele „20000”.

Astfel, pentru ca cetățenii să-

și exercite dreptul de a realiza inițiativa desfășurării unui referendum republican, este necesară colectarea a 360 mii de semnături ale cetățenilor cu drept de vot, deși Constituția cere semnăturile a doar 200 mii de cetățeni.

Ulterior, prin reforma din 07.07.2000, legiuitorul în mod conștient a majorat numărul de cetățeni, inițiatori ai referendumului, cu încă 160 de mii, stabilind cerința de colectare a 20 mii de semnături dintr-un sir de unități administrativ-teritoriale de nivelul 2, inclusiv din unități care dispun în total de 20-30 mii de locuitori.

Dar obstacolele în desfășurarea referendumurilor apar nu numai din inițiativa autorităților publice, ci și a multor autori de drept constituțional, politicieni și practicieni [19]. Domină poziția că revizuirea Constituției RM poate avea loc numai pe cale parlamentară, cu excepția examinării problemelor privind caracterul suveran, independent și unitar al statului, precum și cele referitoare la neutralitatea permanentă a statului [20], care, după adoptarea lor cu votul a 2/3 din numărul total al deputaților aleși, necesită să fie aprobate ulterior prin referendum, cu votul majorității cetățenilor înscrși în listele electorale. Deputatul S. Sîrbu, de exemplu, afirma că a prezentat opiniei publice „10 argumente pe care absolut nimeni nu a putut să le combată” [21]. Doar că, subliniem, aceste argumente nu au substanță științifică și/sau legală.

În acest context, este important de avut în vedere o altă opinie de aceeași factură, expusă public de președintele Curții Constituționale.

Astfel, președintele Curții Constituționale, contrar unor norme imperative juridice din legislația în

vigoare [22] care obligă judecătorul Curții „să nu ia poziție publică sau să dea consultații în probleme de competența Curții Constituționale”, se expune în public precum că „legea supremă a țării nu poate fi modificată prin referendum” [23]. Mai merită de menționat că la acest capitol există și poziția confuză a Curții Constituționale, care, în avizul său asupra inițiativei de revizuire a articolelor 78, 85, 89, 91 și 135 din Constituția Republicii Moldova prin referendum republican, la început afirmă, în pct. 30, că: „Legea fundamentală reglementează două tipuri de referendumuri naționale: cel inițiat de președintele Republicii sau Parlament asupra unor probleme de interes național, menționat la art. 66, 75 și 88, și cel prin care se aprobă revizuirea Constituției, reglementat de art. 142 alin. (1).” Dar mai jos, în același aviz, în pct. 39, Curtea a reținut că „posibilitatea desfășurării referendumului constituțional pentru modificarea Constituției a fost consacrată pe cale jurisprudențială, prin interpretarea funcțională și coroborată a normelor constituționale. Or, **textul Constituției nu prevede expres posibilitatea organizării referendumurilor constituționale decizionale**, altele decât cele pentru validarea legilor constituționale adoptate de Parlament pentru revizuirea dispozițiilor privind caracterul suveran, independent și unitar al statului, precum și a celor privind neutralitatea permanentă a statului, prevăzută de articolul 142 alin. (1) din Constituție” [24]. Deci, conform statuărilor absconse ale Curții, Constituția RM nu ar prevedea revizuirea ei prin referendum, or posibilitatea revizuirii Constituției pe cale referendară și-a găsit consacrarea exclusiv pe cale jurisdicțională.

Efectuînd analiza comparată a prevederilor avizului citat și a altor avize, precum avizul Curții Constituționale din 06.07.2010 [25], considerăm că pentru a face concluzii obiective, Curtea ar trebui să manifeste continuitate în propria jurisprudență și să supună analizei respective legislația în vigoare la acest compartiment, or în art. 141-144 ale Codului electoral este reglementată detaliat procedura desfășurării referendumului republican, inițiată de cetățeni, și anume: ordinea înregistrării grupului de inițiativă, colectarea semnăturilor, prezentarea și verificarea listelor de subscripție și alte aspecte procesuale de organizare și desfășurare a referendumului.

Este important că și cadrul legislativ al Republicii Moldova la capitolul *procesualitatea perfecționării normelor constituționale de către cetățeni* a fost completat esențial în anul 2001 cu actul legislativ respectiv [26] privind inițiativa populară de revizuire a Constituției, care a stabilit detaliat normele procedurale ce țin de realizarea inițiativei populare de revizuire a legii supreme. Și în această Lege există o singură restricție în art. 3 alin. (2): proiectul de lege privind modificarea Constituției nu trebuie să încalce principiul unității materiei, adică este obligatoriu ca între toate elementele Constituției să existe un raport intrinsec.

În contextul menționat, considerăm că dacă la modificarea Constituției pe cale parlamentară, Parlamentul RM este în drept să adopte o lege cu privire la modificarea Constituției după cel puțin 6 luni de la data prezentării inițiativei corespunzătoare, respectarea unui asemenea termen în cadrul inițiativei populare, în

opinia noastră, nu este necesară și nici întemeiată.

De asemenea, menționăm că, în avizul nr. 2 din 10.11.2015, Curtea Constituțională recomandă ca „în vederea diferențierii opțiunii electoratului, chestiunile supuse referendumului urmează a fi formulate separat (rezumatul însoțit de textul corespondent din proiectul Legii) conform obiectivului de reglementare, inclusiv pe buletine de subscripție și buletine de vot distincte”.

Referitor la alegerea președintelui țării, Curtea a statuat în pct. 43 al avizului său nr. 1 din 22.09.2014 că: „Modificarea majorității necesare pentru alegerea președintelui țării se poate efectua doar prin lege constituțională, care trebuie să se încadreze în ordinea constituțională existentă, respectîndu-se procedura prevăzută de Titlul VI din legea supremă” [27].

În opinia noastră, o parte din aceste interpretări ale Curții Constituționale contravin art. 155 din Codul electoral, care condiționează ca „pe fiecare foaie din listele de subscripție, se expune întrebarea sau întrebările preconizate a fi supuse referendumului republican”. De aceea, considerăm că este dreptul alegătorilor de a se expune asupra fiecărei întrebări nemijlocit la referendum, potrivit art. 162 alin. (2) din Codul electoral.

De asemenea, credem că este necesar de a fi respectate procedurile prevăzute de legislația electorală și termenele conform acestei proceduri, care reprezintă o desfășurare a art. 2, 39, 66 lit. b și art. 75 din Constituția RM.

Referitor la temeiurile pentru petrecerea referendumului de revizuire a Constituției, în opinia noastră, Curtea Constituțională n-a luat

în considerație nici jurisprudența sa anterioară. Astfel, în Hotărîrea Curții nr. 57 din 03.11.1999 „privind interpretarea art. 75 alin. 2 și art. 143 din Constituție”, s-a constatat că „procedura de revizuire a Constituției, prevăzută în art. 75 și art. 141-142, îmbină tehnicile specifice democrației reprezentative (Parlamentul) cu cele ale democrației directe (referendumul)”.

Iar potrivit art. 75 din Constituție, **cele mai importante probleme ale societății sînt supuse referendumului**, care este de fapt mijlocul prin care poporul însuși își exercită nemijlocit voința sa. În sensul dat, referendumul poate viza fie un proiect de lege, inclusiv atunci cînd este declarat de Parlament în baza art. 66 lit. d) din Constituție, fie o problemă de interes național, pentru care se cere exprimarea opiniei alegătorilor.

Hotărîrile adoptate potrivit rezultatelor referendumului republican au putere juridică supremă și nu se vizează/afectează procedura de revizuire a Constituției, procedură stabilită de art. 141-143 din Constituția RM.

Ultima afirmație este un răspuns la opiniile unor actori, inclusiv sus-menționați, precum că rezultatele referendumurilor desfășurate la inițiativa populară trebuie să fie aprobate tot de către Parlament, cu votul a două treimi din votul deputaților aleși.

La subiectul analizat, menționăm că în Hotărîrea nr. 15 din 11.04.2000 despre controlul constituționalității art. 150 din Codul electoral, Curtea își dezvoltă jurisprudența sa în problemele revizuirii Constituției prin ambele căi: parlamentară și referențară. Ea a constatat că legiuitorul a stabilit două proceduri de legiferare: 1)

procedura parlamentară și 2) procedura prin care poporul își exercită suveranitatea – referendumul.

Remarcăm că existența a două proceduri de legiferare este confirmată, de asemenea, de prevederile art. 148 alin. 5 din Codul electoral, care stipulează că **în cazul în care revizuirea uneia și aceleiași prevederi a Constituției este inițiată concomitent de Parlament și de cetățeni, legiuitorul acordă prioritate inițiativei cetățenilor.**

Prin urmare, la revizuirea Constituției pot fi aplicate două proceduri – parlamentară, cu respectarea art. 141-143 din Constituție, și referențiară, cu respectarea prevederilor articolelor 2, 39, 66 lit. b) și 75 din Constituția RM.

În contextul investigat, atragem atenția că, prin Hotărîrea Curții Constituționale nr. 15 din 11.04.2000, Curtea a declarat neconstituționale posibilele limitări privind înaintarea inițiativei populare, indicînd că „Parlamentul nu este în drept să stabilească pe cale legislativă restricții asupra declarării referendumului republican în cazul în care inițiativa populară provine de la cetățeni”.

Astfel, nici Curtea Constituțională, în opinia noastră, nu este în drept să aplice aceleași reguli prevăzute de revizuirea Constituției pe cale parlamentară, în cazul în care pentru desfășurarea referendumului inițiativa provine anume de la cetățeni.

Atragem atenția, mai ales a acelor autori care afirmă că numai Parlamentul poate revizui Constituția, că art. 75 – referendumul – este situat de legiuitor în conținutul aceluiași capitol al Constituției RM: „Capitolul IV. Parlamentul”. Așezarea logică a normelor constituționale ne obligă să recunoaștem că normele

constituționale reglementează ambele căi de revizuire a Constituției: parlamentară și prin referendum. Dar pentru a exclude existențele interpretări ale căilor de revizuire a Constituției, ar fi necesar, în opinia noastră, de a expune normele art. 60, 75 și 143 din Constituție într-o nouă redacție.

La acest capitol, vom mai suplimenta că, potrivit jurisprudenței Curții Europene a Dreptului Omului [28] pronunțate, s-au reținut următoarele: „Curtea amintește faptul că o «lege» este o normă formulată cu destulă precizie pentru a permite unui cetățean să decidă conduita și să prevadă, în mod rezonabil, în funcție de circumstanțele cauzei, consecințele care ar putea rezulta dintr-un fapt determinat. Totodată, aceste norme nu trebuie să fie previzibile cu certitudine absolută, chiar dacă o astfel de certitudine ar fi bine-venită, deoarece dreptul trebuie să știe să se adapteze la schimbările de situație”.

Concluzii. Considerăm că art. 75 din Constituția RM, în coroborare cu alte norme constituționale și de drept din legislația în vigoare a Republicii Moldova, într-un tot se adaptează la manifestarea inițiativei populare de revizuire a Constituției și creează suficient cadru constituțional pentru realizarea ei, fără constatarea obligatorie a normelor prevăzute de art. 141-143 din Constituție.

Așadar, constatăm că **inițiativa populară de revizuire a Constituției prin referendum, actualmente, dispune de întregul set de veșminte legale și constituționale necesare. Rămîne doar ca autoritățile publice să nu creeze obstacole artificiale în libera exprimare a voinței sale de către poporul Republicii Moldova.**

Referințe bibliografice

1. Legea nr. 1040-XII din 26.05.1992 cu privire la referendum. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 8 din 01.09.1992 (abrogată prin CE 1381 din 21.11.1997, MO nr. 81 din 08.12.1997, art. 667).
2. Codul electoral, nr. 1381 din 21.11.1997. În: MO nr. 81 din 08.12.1997.
3. Preambula Legii nr. 1040-XII din 26.05.1992 cu privire la referendum. În: MO nr. 8 din 01.09.1992 (abrogată prin CE 1381 din 21.11.97, MO nr. 81 din 08.12.1997, art. 667).
4. Art. 75 din Constituția RM din 29.07.1994. În: MO nr. 1 din 12.08.1994.
5. Art. 75 și 142 alin. (1) ale Constituției RM din 29.07.1994. În: MO nr. 1 din 12.08.1994.
6. Muntean Iulian. Probleme supuse referendumului. Studiu în drept comparat. Teza de doctor în drept. Chișinău, 2009.
7. Usvad Lavinoiu. Pro sau contra referendumurilor. În: Revista publică de drept. Florium, 2008, nr. 3.
8. Dan Pavel. Noile tendințe repetitive. În: Revista „Sfera politicii”, nr. 171. București, 2012. <http://www.sferapoliticii.ro/sfera/171/art02-Pavel.php>; Referendumul din 19 mai 2007. Institutul „Ovidiu Șincăi”. București, 01 iunie 2007. http://www.fisd.ro/PDF/mater_noi/Referendum_Raport_FINAL_1%20iunie%202007.pdf
9. Art. 148, alin. (5) din Codul electoral nr. 1381 din 21.11.1997. În: MO nr. 81 din 08.12.1997. <http://lex.justice.md/md/312765/>
10. În Elveția se țin referendumuri locale la nivelul cantoanelor. Elvețienii sînt obișnuiți să voteze de cel puțin patru ori pe an, exprimîndu-și opinia în privința unor probleme care în alte țări sînt rezervate, de obicei, parlamentului. În privința unei legi importante, elvețienii au întotdeauna ultimul cuvînt de spus, dacă adună suficiente semnături pentru a porni un referendum. Ei pot iniția modificări ale legilor și chiar ale Constituției. Estimările plasează în Elveția mai mult de jumătate din referendumurile din întreaga lume. În aceste condiții, această țară mică, cu doar opt milioane de locuitori, este considerată un model ideal de demo-

crație. <http://www.zf.ro/zf-24/puterea-democratiei-referendum-elvetienii-aus-respins-cel-mare-salariu-minim-lunarlume-3-200-euro-ar-beneficiat-ales-angajatii-slab-calificati-industria-serviciilor-12633379>

11. Camelia Badea. Cîte tipuri de prag la referendum există în Europa. www.ziare.com/politica/referendum

12. Comisia Europeană pentru Democrație prin Drept (Comisia de la Veneția). Strasbourg, 19 martie 2007. <http://www.e-democracy.md/files/elections/venice-code-good-practice-referendums-17-03-2007-ro.pdf>

13. Legea nr. 1115 din 05.07.2000 cu privire la modificarea și completarea Constituției Republicii Moldova. În: MO nr. 88-90 din 28.07.2000.

14. Hotărîrea Curții Constituționale nr. 22 din 23.09.2010 cu privire la confirmarea rezultatelor referendumului republican constituțional din 05.09.2010.

15. Hotărîrea Comisiei Electorale Centrale nr. 3281 din 13 iulie 2010 privind aprobarea Regulamentului privind modul de participare a partidelor politice și a altor organizații social-politice la campania electorală pentru desfășurarea referendumului republican constituțional din 5 septembrie 2010.

16. Hotărîrea Curții Constituționale nr. 22 din 23.09.2010 cu privire la confirmarea rezultatelor referendumului republican constituțional din 05.09.2010.

17. Curtea Constituțională a avizat pozitiv inițiativa civică de revizuire a Constituției prin referendum republican. <http://www.constcourt.md/libview.php?l=ro&id=7&id=683&t=/Prezentare-generală/Serviciul-de-pressă/Noutăți/Curtea-Constituțională-a-avizat-pozitiv-inițiativa-civica-de-revizuire-a-Constituției-prin-referendum-republican>

18. De parlamentari depinde dacă va fi sau nu referendum, secretar CEC, 02 Noi 2015. (Secretarul CEC a amintit despre anul 2003, cînd fostul lider politic Dumitru Braghiș a adunat semnături într-o chestiune similară. Braghiș, fiind parlamentar, avînd tribuna Parlamentului pentru a susține această inițiativă, totuși nu a izbutit să o ducă pînă la un final logic. „Inițiativa respectivă

s-a prăfuit timp de 6 luni în Parlament, iar după expirarea termenului de 6 luni, parlamentarii s-au frecat pe mîini și au spus că tema nu mai este actuală. Pînă la urmă, totul va decide Parlamentul”, a notat Andrei Volentir). <http://www.ipn.md/ro/politica/72724>

19. Alexandru Tănase: „Constituția nu poate fi modificată prin referendum”. Ziarul „Adevărul” din 10.10.2015, http://adevarul.ro/moldova/actualitate/alexandru-tanase-constitutia-nu-modificata-referendum-1_5618a41af5eaafab2c7fb92d/index.html. Poziția deputatului S. Sîrbu expusă la www.deschide.md din 20.10.2015, autorul emisiunii – Svetlana Matei.

20. Art. 142 alin. (1) din Constituția RM.

21. S. Sîrbu: „Referendumurile constituționale n-au nicio putere juridică”. <http://deschide.md/ro/news/politic/20279/Sergiu-S%C3%A2rbu-Referendumurile-constitu%C8%9Bionale-n-au-putere-juridic%C4%83.htm>

22. Art. 17 lit. b) din Legea nr. 317 din 13.12.1994 cu privire la Curtea Constituțională, publicată la 07.02.1995 în MO nr. 8.

23. Alexandru Tănase: „Constituția nu poate fi modificată prin referendum”. Ziarul „Adevărul” din 10.10.2015, http://adevarul.ro/moldova/actualitate/alexandru-tanase-constitutia-nu-modificata-referendum-1_5618a41af5eaafab2c7fb92d/index.html

24. Avizul Curții Constituționale nr. 1 din 22.09.2014 asupra inițiativei de revizuire a art. 78, 85, 89, 91 și 135 din Constituție prin referendum republican. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=355237>

25. Avizul Curții Constituționale nr. 3 din 06.07.2010 asupra inițiativei de revizuire a art. 78 din Constituție prin referendum republican.

26. Legea nr. 387 din 19.07.2001 cu privire la inițiativa populară de revizuire a Constituției. În: MO nr. 783 din 17.08.2001. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=313148>

27. Avizul Curții Constituționale nr. 1 din 22.09.2014 asupra inițiativei de revizuire a art. 78, 85, 89, 91 și 135 din Constituție prin referendum repu-

blican. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=355237>

28. Hotărîrea CEDO pe cazul „Amihalachioae contra Moldovei” din 20.04.2004.